

University of Groningen

Québec

Lintvelt, Jaap

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2005

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Lintvelt, J. (2005). Québec: stad en identiteit. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

QUÉBEC: STAD EN IDENTITEIT

*Afscheidscollege (20-09-2005) van Jaap Lintvelt
Centrum voor Canadese Studies / Romaanse Talen en Culturen, RuG*

De stichting van de stad Québec in 1608 door Champlain markeert het begin van de Franse kolonisatie van het gebied rond de Saint-Laurent rivier, dat toen Nouvelle-France werd genoemd. Het oude deel van de stad, «le Vieux-Québec», is in 1985 opgenomen in de «World Heritage List» van de UNESCO als mooi voorbeeld van een koloniale vestingstad, waarvan - als enige stad in Noord-Amerika - de wallen, de muren en de poorten nog bewaard zijn gebleven. Het gaat mij nu echter niet om de historische en culturele waarde van Québec, maar om de specifieke representatie van deze stad in enkele romans. Analyse van de beschrijving van Québec in de literatuur geeft inzicht in de socio-culturele visie op deze stad en de persoonlijke ervaring ervan door romanpersonages.

Ik laat een methodologische inleiding met referenties aan theorieën en analyses van plaats en ruimte in de literatuur achterwege. Ik signaleer slechts de studies op dat gebied van Lotman (1973)¹, Bakhtine (1978)², Greimas (1976), Weisgerber (1978)³, Landowski (1997)⁴, en uiteraard ook de analyse van plaats en ruimte in de Russische Literatuur van Joost van Baak (1983) en de dissertatie van Hillig van 't Land (1994) over de romans van Jacques Godbout, waarin zij een boeiende analyse geeft van de representatie van plaats en ruimte in relatie met de socio-politieke situatie van de provincie Québec⁵.

Dit type romananalyse is ook het onderwerp geweest van enkele congressen, die aan de RuG georganiseerd zijn door het Centrum voor Canadese Studies in samenwerking met het Mexico Studiecentrum en het “American Studies Programme”.

---

¹ . Lotman (1973 : 311) : «Les modèles historiques et nationalo-linguistiques de l'espace deviennent la base organisatrice de la construction d'une 'image du monde' – d'un modèle idéologique entier, propre à un type donné de culture».

² . Bakhtine (1978 : 384) : «Le chronotope détermine l'unité artistique d'une oeuvre littéraire dans ses rapports avec la réalité».

³ . Weisgerber (1978 : 11) : «l'espace» als «produit d'une expérience individuelle», «une tentative d'agir sur le monde».

⁴ . Landowski (1997 : 91) : relatie tussen plaats en identiteit.

⁵ . Van 't Land (1994 : 64): «homologies latentes entre la structure spatiale évoquée et la structure socio-politique du Québec des années soixante».

Zo zijn enkele bundels gepubliceerd over ruimte in relatie met culturele identiteit⁶, ruimte en genderidentiteit⁷, en de thematiek van de reis in samenhang met de zoektocht naar persoonlijke en culturele identiteit⁸.

Bij mijn analyse van de representatie van de stad Québec ga ik uit van drie invalshoeken.

Eerst zullen we voorbeelden bekijken van beschrijvingen van Québec in relatie met sociale identiteit, want de ruimtelijke indeling van de stad komt overeen met de verdeling in sociale klassen.

Vervolgens zal de representatie van de stad geanalyseerd worden in samenhang met de culturele identiteit van de Québécois, die beïnvloed wordt door hun verhouding tot het oorspronkelijke moederland Frankrijk, tot Groot-Brittannië en tot de Verenigde Staten.

Tenslotte zullen we ingaan op de stad in relatie met genderidentiteit, want het zal blijken dat er een groot verschil bestaat tussen de ruimtelijke ervaring van Québec door vrouwelijke en mannelijke personages.

In artikelen⁹ heb ik de stad Quebec geanalyseerd in een twintigtal romans, die diachronisch de socio-culturele visie op de stad laten zien vanaf de jaren twintig van de 20e eeuw. Ik zal hier echter moeten volstaan met slechts enkele voorbeelden.

1. Plaats en ruimte in relatie met sociale identiteit

Afbeelding 1: Québec: afbeelding uit 1688 van Franquelin¹⁰

Afbeelding 2: Plattegrond van «Vieux-Québec»

Afbeelding 3: Luchtfoto van «Vieux-Québec»

Sinds de stichting van Québec door de Fransen aan het begin van de zeventiende eeuw bestond er een sociaal niveau verschil tussen de bewoners van de "haute-ville", bovenop de rots, en die van de "basse-ville", onderaan de berg, bij de Saint-Laurent rivier¹¹. In de loop van de negentiende eeuw is deze tegenstelling nog versterkt tussen de "hoge stad" van de bourgeoisie en de "lage stad" van de arbeidersklasse in de volksbuurten. Zo wordt in de literatuur de riante Grande-Allée vaak beschreven in

---

⁶ . Lintvelt, Paré (2001).

⁷ . Dupré, Lintvelt, Paterson (2002).

⁸ . Morency, den Toonder, Lintvelt (ter perse) ; Verhoeven, den Toonder, Hermans (te verschijnen).

⁹ . Lintvelt (1999), Lintvelt (2002).

¹⁰ . Cf. Noppen, Morisset (1998 : 15).

contrast met de volkswijk van Saint-Roch¹². Deze equivalentie tussen het spatiale en het sociale niveau manifesteert zich in tal van romans.

Afbeelding 4: Grande-Allée (eind 19e eeuw)

*Afbeelding 5: Château Frontenac*¹³ (hotel van de Canadian Pacific Railway, gebouwd aan het eind van de 19e eeuw in de architectuurstijl van kastelen, zoals ook bij de hotels in Banff en bij het Lake Louise in de Rocky Mountains).

Jaren dertig

Anne Hébert beschrijft in *Le premier jardin* (1988) de sociale gelaagdheid van Québec in de jaren dertig. Vanuit de bourgeois visie van de familie Eventurel komen de sociale lagen overeen met de "haute-ville" en de "basse-ville":

«Les époux Eventurel ne perdaient jamais de vue la ligne de démarcation qui séparait la bonne société du monde très ordinaire et de la catégorie franchement commune. Ainsi nettement stratifiée, la ville, dans le cœur des Eventurel, demeurait rassurante et claire, comme si l'ordre du monde y prenait racine» (150).

De ruimtelijke verdeling van de stad weerspiegelde zo de gevestigde sociale orde van de maatschappij, die gedomineerd werd door de katholieke kerk en een conservatief politiek regime.

Jaren vijftig

Afbeelding 6: Terrasse Dufferin bij het Château Frontenac

De promenade van het Terrasse Dufferin, in de nabijheid van het Château Frontenac, biedt een prachtig uitzicht over de Saint-Laurent rivier. In *Laure Clouet* (1961) van Adrienne Choquette wordt de sociale gelaagdheid van de maatschappij in de jaren vijftig gekarakteriseerd door de scheiding van de sociale klassen. Wanneer jongens van Saint-Roch uit de "lage stad" zich op het Terrasse Dufferin wagen in de "hoge stad", dan worden ze daar afgewezen door de meisjes vanwege hun lagere sociale status:

«Le dimanche, parfois, des jeunes gens montaient encore se promener rue Saint-Jean. De là, ils s'aventuraient jusqu'à la terrasse Dufferin, mais ils n'allaient plus sur les Plaines et tôt rentraient dans leurs quartiers, déconcertés par l'indifférence de leurs flirts d'été. Peu à peu, les classes sociales reprenaient position. Cela se faisait sans heurts, comme d'un accord tacite: Saint-Roch en bas, Grande-Allée

---

¹¹ . Cf. Bureau (1984 : 128-130).

¹² . Cf. Morisset (1998 : 18) ; Morisset (1999).

¹³ . Cf. Noppen, Paulette, Tremblay (1979 : 386-391) ; Lebel (1997 : 217-218).

en haut, et jamais si nettement qu'à l'automne les portes de la ville n'assignaient aux habitants leurs limites respectives» (63).

In de jaren vijftig leeft de arbeidersklasse in de "basse-ville" van Saint-Roch dus nog steeds afgescheiden van de bourgeoisie aan de Grande-Allée in de "haute-ville".

Jaren zeventig

Afbeelding 7: Terrasse Dufferin

Wanneer Anne Hébert in *Le premier jardin* (1988) het Terrasse Dufferin van de jaren zeventig beschrijft, dan gebruikt ze het prachtige beeld van het samenvloeien van het zoete rivierwater en het zoute zeewater om de vermenging van de sociale klassen uit de "haute-ville" en de "basse-ville" weer te geven:

«La terrasse Dufferin déverse sa foule nocturne sous le ciel d'été. Ceux de la haute ville rejoignent ceux de la basse ville, sur la promenade de bois. Deux courants se rencontrent, se heurtent et se mêlent sur les planches sonores, pareils aux mouvements du fleuve lorsque les eaux douces rejoignent les eaux salées, se brouillent un instant et suivent leur cours saumâtre» (44).

In de jaren zeventig wordt de klasse tegenstelling dus uiteindelijk doorbroken.

2. Plaats en ruimte in relatie met culturele identiteit

Jaren dertig en veertig

De sociale identiteit beïnvloedt ook de culturele identiteit, want de hogere klasse van de francofone bourgeoisie van Québec heeft, in de jaren dertig en veertig, veel ontzag voor de dominante Engelstalige toplaag en imiteert zelfs dit Britse voorbeeld.

Zo heeft de familie Eventurel in *Le premier jardin* (1988) van Anne Hébert een «salon victorien» (149) en hun geadopteerde dochter, Marie Eventurel, wordt geleerd dat «Tout ce qui est écossais ou anglais [...] est très bien» (136). Zij doet haar uiterste best om te assimileren en te integreren in de *society* (161), maar haar stiefgrootmoeder, die de representante is van de conservatieve ideologie van die tijd, is van mening dat ze nooit een «lady» zal worden volgens het Britse model (139). Wanneer haar stiefouders haar tegen haar zin willen uithuwelijken aan de zoon van een advocaat komt ze in opstand, kiest een nieuwe naam en een nieuwe identiteit, en ontvlucht het onderdrukkende

Québec om actrice te worden in Frankrijk. Zij prefigureert zo de opstandigheid van de Révolution tranquille van de jaren zestig.

Afbeelding 4: Grande-Allée (invloed van de architectuur van Edinburgh en Parijs)

Josette Pratte beschrijft in *Les Honorables* (1996) het leven van de familie van de voormalige magistraat Desrosiers aan de Grande-Allée tijdens de Tweede Wereldoorlog. Behorend tot de «beau monde» van de «haute ville» (58) wonen deze francofone bourgeois naast anglofone burens, zoals de Engelstalige burgemeester van Québec (95). De architectuur van de villa's aan de Grande-Allée is sterk beïnvloed door de architectuur van Edinburgh en Parijs¹⁴. De Grande-Allée wordt nog mooier gevonden dan de Champs-Élysées, omdat de Grande-Allée de «grâce française» combineert met de «sens de la mesure britannique» (43). Deze dubbele karakterisering van de Grande-Allée kenmerkt de mentaliteit van de bourgeois in Québec, die rivaliseren met Frankrijk en Groot-Brittannië.

De inrichting van de woning is Brits met een «salon vert» en een «fauteuil club marron» (13), want alles wat een Engelse uitstraling heeft wordt gedistingeerd gevonden («tout ce qui est anglais est distingué», 14). Zelfs de Britse eetgewoonten met «porridge», «bacon» en «marmelade Dundee» worden geïmiteerd als «parfaite illustration de l'indiscutable supériorité de la civilisation britannique» (39).

Anderzijds staan de Frans-Canadezen kritisch tegenover Engeland en Frankrijk, want Engeland heeft in 1759 Québec veroverd (211), en Frankrijk heeft het gebied bij het Verdrag van Parijs in 1763 afgestaan in ruil voor Guadeloupe (135)¹⁵.

Deze voorbeelden illustreren dat de culturele identiteit van de Frans-Canadezen van Québec in de jaren dertig en veertig (gebaseerd op de katholieke godsdienst en de Franse taal) mede gedefinieerd wordt in relatie met Frankrijk en Groot-Brittannië.

---

¹⁴ . Cf. Noppen, Morisset (1998 :.64-65).

¹⁵ . «Le problème, c'est que dans notre vaste et magnifique pays il y a plusieurs patries. Les Anglais aiment l'Angleterre. 'Mother England!' comme dit notre vieille amie Theresa. Personnellement, je n'ai rien contre l'Angleterre. Je l'estime. Je la respecte. Mais qu'on ne vienne pas me me demander d'aimer la nation qui nous a conquis et soumis. Non! Quant à la France... La France ne voit pas plus loin que le bout de son nez. C'est le cas aujourd'hui, ça l'était déjà en 1763» (135).

Jaren zestig

In de periode van de Révolution tranquille van de jaren zestig verzet Québec zich sterk tegen de dominerende invloed van Engelstalig Canada en verwerft een eigen specifieke identiteit. Het streven naar souvereiniteit gaat dan samen met secularisering en democratisering van de maatschappij, die gekenmerkt wordt door een progressief sociaal systeem en een bloeiende Franstalige cultuur.

Deze opstandigheid wordt in *Les remparts de Québec* (1965) van Andrée Maillet tot uitdrukking gebracht door de jonge Arabelle Tourangeau. Zij komt in opstand tegen de sociale opgeslotenheid van haar bourgeois milieu aan de «Grande-Allée» (31) en gaat op zoek naar haar genderidentiteit en haar culturele identiteit als Québécoise.

Als daad van «rebellie» (36) tegen haar onderdrukkende milieu verlaat Arabelle om «twee uur 's nachts» haar huis en loopt «volkomen naakt» op de «Plaines d'Abraham» (13), met het plan om uit protest zelfmoord te plegen.

Afbeelding 8: Het slagveld van de Plains d'Abraham (waar de Frans Canadezen onder leiding van Generaal Montcalm in 1759 verslagen zijn door de Britten onder generaal Wolf)

Ze vergelijkt haar persoonlijke situatie (genderidentiteit en culturele identiteit) met de status van Québec:

«N'avoir pas de pays, n'appartenir à personne, n'être qu'une fille et cependant avoir tous les droits, n'ayant rien, et tous les pouvoirs en puissance.

Nue et les mains vides, effrayée par l'inconnu, je ressemble à ma nation» (118).

De ontwikkeling van haar persoonlijke identiteit gaat samen met de zoektocht naar de culturele identiteit van Québec en de geboorte van een volk («la naissance douloureuse d'une nation», 215), vanaf het verlies van de veldslag op de Plains d'Abraham tot aan de verovering van een eigen identiteit tijdens de Révolution tranquille van de jaren zestig. Ze komt tot de conclusie dat ze er goed aan heeft gedaan geen zelfmoord te plegen en dat ze reden tot leven heeft («Si je ne me suis pas tuée, se dit-elle, c'est que j'ai raison de vivre», 230). Ze verlaat dan de stadswallen, loopt door de oude stad («la Vieille Cité», 230) en ontdekt haar eigen identiteit («découverte de son identité», 231), evenals Québec in de jaren zestig. Aan het slot van de roman gaat ze terug naar de Plains d'Abraham (233) en komt tot het besef dat het einde van haar persoonlijke revolte samengaat met het

begin van de culturele Révolution tranquille in Québec: «Me voici donc à mon point de départ; fin d'une révolution, début d'une autre» (233-234).

Jaren tachtig

Na twee decennia van sociaal, cultureel en politiek engagement wordt echter in 1980 het referendum over soevereiniteit voor Québec verworpen. De periode na het referendum wordt gekenmerkt door politieke desillusie (Alain Beaulieu, *Le Dernier Lit*, 1998)¹⁶, maar ook door het verruimen van de blik buiten Québec. De roman van de jaren tachtig vertoont vaak de eeuwenoude voorliefde voor het nomadisme¹⁷, maar nu niet meer van woudlopers maar van intellectuelen en kunstenaars die vanuit Québec reizen naar de Verenigde Staten¹⁸, veelal naar San Francisco, zoals in de romans van Jacques Poulin (*Volkswagen Blues*, 1984), Jacques Godbout (*Une histoire américaine*, 1986), en Monique LaRue (*Copies conformes*, 1989). Enerzijds zetten de Québécois zich scherp af tegen de VS, maar anderzijds worden ze zich sterker bewust van hun band met het Noord-Amerikaanse continent en definiëren ze hun culturele identiteit door zich te beschouwen als Franstalige Noord-Amerikanen.

3. Plaats en ruimte in relatie met genderidentiteit

Afbeelding 9. De Porte Saint-Louis

De representatie van Québec vertoont tenslotte ook relaties met genderidentiteit. «Vieux-Québec» is omsloten door wallen, muren en poorten, oorspronkelijk ter verdediging tegen de Engelsen, maar later ook tegen de Amerikanen, die in 1775 Québec hebben aangevallen¹⁹. Deze omsloten ruimte wordt heel verschillend ervaren door vrouwelijke en mannelijke personages.

Vrouwelijke ervaring van Québec

Doordat de vrouw in de periode vóór de jaren zestig sterk onderdrukt werd door de katholieke kerk en een conservatief politiek regime ervaart zij de omsloten ruimte van

---

¹⁶ . Cf. Beaulieu (1998 : 14, 139).

¹⁷ . Cf. Morency (1994 : 18).

¹⁸ . Cf. Ouellet, Beaulieu, Tremblay (1997: 85).

¹⁹ . Tessier (2005 : 21, 61-62, 157-158).

Québec vaak negatief als uitdrukking van haar sociale opgeslotenheid in een strak opgelegd rollenpatroon.

In *Le premier jardin* (1988) woont de onderdrukkende stiefgrootmoeder van Marie Eventurel in de «rue d'Auteuil» (30), binnen de stadsmuren («l'enceinte des murs», 13), een omsloten ruimte die door het meisje wordt gevoeld als een verstikkende onderdrukking (in de «silence calcaire de la maison de l'Esplanade, 124).

In *Petit Homme Tornade* (1996) van Roch Carrier, is Blanche Larivière in verwachting van een baby, die verwekt is door een Indiaan, wat niet getolereerd werd in de onderdrukkende gesloten ruimte van de «ville de Québec, entre les murs de laquelle régnait une église qui méprisait notre séjour terrestre et s'opposait au vote des femmes» (170). «La ville de Québec, en ce temps-là était aussi fermée qu'un vieux presbytère» (161).

In *Les remparts de Québec* (1965) van Andrée Maillet is de romantitel reeds een aankondiging van de psycho-sociale opgeslotenheid van Arabelle, die zich verloren voelt tussen de «murailles dérisoires qu'on appelle les remparts de Québec», die tevens de wallen vormen van haar kinderjaren («les remparts de mon enfance», 24), waarbinnen ze zich gevangen voelt als in een fort (147). Nadat ze eerst een deel van haar jeugd heeft doorgebracht bij de nonnen in de «donjon des Ursulines» (46), voelt ze zich later onderdrukt binnen haar gezin²⁰. Haar moeder stipuleert dat ze zich als een «vraie fille» (41) moet gedragen, in plaats van als een «garçon manqué» (220). Ze moet zich voegen naar het traditionele model («moule», 33), en zich conformeren aan de gevestigde «normes» (124).

Al deze voorbeelden laten zien dat de ruimtelijke omslotenheid van Québec door vrouwelijke personages ervaren wordt als expressie van hun sociale onderdrukking.

Mannelijke ervaring van Québec

Mannelijke personages in romans geschreven door mannelijke auteurs ervaren de ommuurde oude stad doorgaans echter positief als een beschermende en moederlijke ruimte.

---

²⁰. «Je grandis, je pousse, je m'étire, je deviens une force énorme qui a besoin d'air, d'espace, d'aliments tandis qu'on me cerne, qu'on me restreint et qu'on cherche à m'écraser de plusieurs manières; ainsi, en s'attaquant à la dignité de mon corps et de mes sens» (40).

Dit gevoel komt duidelijk tot uiting in de beschrijving die Jacques Poulin geeft van de Côte de la Fabrique.

Afbeelding 10: Côte de la Fabrique

Afbeelding 11. Côte de la Fabrique

In *Mon cheval pour un royaume* (1967), wordt de «rue de la Fabrique» beschouwd als de enige straat van Québec, die echt vrouwelijk is («véritablement une femme», 15). Met haar «zachte, uitnodigende helling» («pente, douce, invitante», 16), is het de meest vrouwelijke straat van Québec («la rue la plus féminine de Québec», 185). In *Le cœur de la baleine bleue* (1970), heeft de mannelijke hoofdfiguur een getransplanteerd hart van een vrouw gekregen. Hij associeert zijn vrouwelijke hart met de «rue de la Fabrique», die «het hart van Québec» vormt» en «dit hart was ook een vrouwen hart» («rue de la Fabrique qui était le cœur du Vieux-Québec, et ce cœur était lui aussi un cœur féminin», 35). Hij zoekt moederlijke bescherming binnen de omsloten ruimte van de oude stad:

«J'eus du plaisir à songer que la ville avait un cœur féminin comme le mien, que personne d'autre ne le savait et qu'en quelque sorte mon cœur était à l'abri derrière les murs du Vieux-Québec» (40).

Afbeelding 12. Séminaire de Québec

Ook een jonge auteur als Alain Beaulieu, die in *Fou bar* (1997) felle kritiek levert op de urbanisten van Québec, geeft een liefdevolle beschrijving van het Seminarium van Québec, waarvan de omsloten ruimte wordt gekarakteriseerd als een cocon en zelfs als een baarmoeder:

«Les cloches illuminées du Petit Séminaire percent de vagues brèches dans l'incessante tourmente qui abolit le temps, l'espace et les nuances, nous enfermant dans un cocon qui assourdit les sons et masque l'horizon. Nous avons l'impression de nous être enlisés dans un univers placentaire calme et douillet» (173).

«Vieux-Québec» wordt door hem beschreven als een beschermende moederkloek, die aan bezoekers vriendelijke nestwarmte biedt:

«Nous arrivons en ville, traversons le Vieux-Port pour emprunter la côte de la Montagne jusqu'à la rue Buade. Québec fait la belle sous un soleil de miel, couvant avec chaleur ses derniers visiteurs» (149).

Ik hoop met deze voorbeelden te hebben aangetoond dat de representatie van Québec in de romanliteratuur interessante relaties vertoont met de sociale identiteit, culturele identiteit en genderidentiteit van de personages.

DANKWOORD

Werk, in samenwerking met anderen, heeft altijd een belangrijk deel uitgemaakt van mijn leven en ik zou graag willen verwoorden hoe dankbaar ik ben voor de inbreng van anderen in mijn werk en in mijn leven.

Ik heb Franse taal- en letterkunde gestudeerd aan onze universiteit, waar ik de inspirerende colleges van Prof. Tans heb gevolgd. Zijn rol beperkte zich echter niet tot mijn studie. Ik dank aan hem ook de ontmoeting met mijn vrouw, die hij als secretaresse aanstelde bij de vakgroep Frans. Daar is onze romance begonnen, terwijl ik vanuit de studiezaal naar haar keek. In de literatuur is dat altijd een betekenisvolle «scène de première vue». We zijn getrouwd na mijn kandidaatsexamen en van haar salaris is mijn doctoraalstudie betaald. Ik ben nog steeds bezig dit aan haar terug te betalen. Dankzij een NWO stipendium heb ik een jaar aan de Universiteit van Genève kunnen studeren bij Jean Rousset en Roland Barthes. Toen we naar Genève gingen was onze dochter, Nathalie, nog maar een paar maanden oud, en onze zoon, Frank, is na ons buitenlands verblijf geboren. Het internationaliseringsgevoel zat er zo al vroeg in bij ons gezin.

Sindsdien ben ik verbonden geweest aan onze faculteit. Naast mijn onderzoek in de Franse letterkunde en later in de Franstalige literatuur van Québec heb ik met veel enthousiasme college gegeven. Het is een voorrecht om in dialoog met gemotiveerde studenten onderwijs en onderzoek te combineren. Ik heb veel plezier en profijt gehad van hun persoonlijke inbreng bij de werkgroepen. Onderwijs vormt het fundament van onze afdeling en onze Opleidingscommissie speelt daarin ook een actieve en opbouwende rol. Ik dank Reineke Bok-Bennema voor de fijne samenwerking in die commissie gedurende de afgelopen zes jaar.

Helaas heeft ons land te weinig over voor onderwijs, zodat ik het aantal docenten van mijn afdeling in de afgelopen decennia alleen maar heb zien verminderen. Binnen Romaanse Talen en Culturen is deze reductie met creativiteit opgevangen en vruchtbare nieuwe samenwerkingsvormen zijn tot stand gebracht. Ik waardeer de prettige sfeer tussen de collega's in onze afdeling. Mijn speciale dank gaat uit naar Hub. Hermans als

mijn naaste collega met wie ik altijd vriendschappelijk heb kunnen overleggen en samenwerken.

In 1986 heb ik de literatuur van Québec ontdekt door de romans van Anne Hébert, die door Pauline Sarkar in het Nederlands vertaald zijn. Met de enthousiaste inbreng van Hillig van 't Land, die haar dissertatie over Quebec literatuur voorbereidde, en in samenwerking met Co Vet is toen een groep collega's gevormd met interesse voor verschillende aspecten van Canada. Daardoor werd het mogelijk om – met ondersteuning van de Canadese Ambassade – een Centrum voor Canadese Studies op te richten in 1988. Het Arctisch Centrum van Louwrens Hacquebord vormde een inspirerend voorbeeld. Vijf jaar later is op initiatief van Hub. Hermans het Mexico Studiecentrum opgericht. Zo zijn de Romaans landen van onze afdeling RTC uitgebreid met Franstalig Canada en Mexico. In samenwerking met het “American Studies Programme” strekt het onderzoeksgebied zich nu uit tot heel Noord-Amerika. Dank aan allen die hieraan met onderwijs en onderzoek een bijdrage leveren. Deze maand is Jeanette den Toonder mij opgevolgd als directeur van ons Canada Centrum. Ik wens haar en de andere leden veel succes met de continuering van de activiteiten, waaraan zeker ook meegewerkt zal worden door de landelijke “Association for Canadian Studies in The Netherlands”, waarmee ons Centrum uitstekende contacten onderhoudt.

Je tiens à remercier bien vivement l’Ambassade du Canada, qui depuis la fondation de notre Centre, a offert son appui particulièrement apprécié et sa collaboration aimable et efficace à toutes nos activités en études canadiennes. Nous avons beaucoup apprécié les visites des ambassadeurs successifs pour ouvrir officiellement nos colloques internationaux. Si les diplomates canadiens arrivent et repartent après quelques années, Melanie ter Meulen est toujours restée une figure constante et indispensable. Marc Drouin a joué pour nous un rôle comparable à la Délégation Générale du Québec à Bruxelles, qui a bien voulu contribuer activement à nos manifestations culturelles et à nos colloques québécois.

Ons Centrum hecht veel belang aan de internationalisering van het onderwijs door ons uitwisselingsprogramma met Canadese universiteiten. Meer dan 500 studenten hebben zo aan hun studie een internationale component toegevoegd, die hun leven heeft verrijkt. Internationalisering brengt mensen dichterbij elkaar in de wereld. Dank aan allen die dat mogelijk hebben gemaakt: Nella Gosman en Sandra Jansen vanuit ons Centrum, het “International Office” van diverse Faculteiten, en Jodien Houwers met haar

team bij het “Office for International Cooperation”. Dankzij haar inspanning is door Canada een speciale status toegekend aan onze universiteit.

In 1995, bij de 50 jarige viering van de bevrijding van Nederland, waaraan door Canadezen zo’n belangrijke bijdrage is geleverd, hebben de RuG en het Groninger Universiteits Fonds het vakgebied van Canadese Studies speciale erkenning verleend door de instelling van een Bijzondere Leerstoel, die uniek in Nederland is. Ik ben dankbaar en vereerd deze te hebben mogen bekleden.

Werk is belangrijk in mijn leven, maar een centrale plaats in mijn leven wordt ingenomen door mijn vrouw en kinderen. Uiteraard is mijn werk niet aan hen voorbij gegaan. Zo heeft mijn vrouw, in het pre-computer tijdperk mijn hele dissertatie getypt en als ik tenslotte toch nog iets wilde veranderen dan moesten grote stukken ook weer worden overgetypt. “Copy”, “paste” en automatische voetnoten bestonden nog niet. Dit was nog het ouderwetse handwerk. Greetje heeft me ook bijzonder gestimuleerd toen ik Canada “ontdekt” had en het plan opvatte om met een groep collega’s een Centrum op te richten. Door dit initiatief heb ik een nieuw vakgebied en een nieuwe wereld ontdekt en misschien ben ik daardoor wel ontsnapt aan een midlife crisis!

Mijn werk heeft zeker druk meegebracht voor mijn gezin. Gelukkig waren er ook veel positieve kanten. Een hoogtepunt voor ons gezin was het jaar dat we samen in Canada hebben doorgebracht, toen ik in het studiejaar 1989-1990 colleges gaf aan de Universiteit van Sherbrooke. Mede hierdoor zijn onze kinderen wereldburgers geworden. Nathalie mag als diplomaat een bijdrage proberen te leveren aan een betere wereld. Sinds zijn studie in Toronto werkt Frank in Londen, waar hij met zijn Australische vrouw twee werelddelen verbindt. Canada zal zeker ook in de komende jaren een bijzondere plaats blijven innemen in ons leven.

Ik waardeer het bijzonder dat u allen naar mijn afscheidscollege bent gekomen en Greetje en ik hopen u ook in de toekomst weer te ontmoeten. Laten we daar straks vast een glas op drinken.

Romans

- BEAULIEU, Alain (1997), *Fou-Bar*. Montréal, Québec/Amérique.
- BEAULIEU, Alain (1998), *Le Dernier Lit*. Montréal, Québec/Amérique.
- CARRIER, Roch (1996), *Petit Homme Tornade*. Montréal, Stanké.
- CHOQUETTE, Adrienne (1995; 1e éd. 1961), *Laure Clouet*. Montréal, Bibliothèque québécoise.
- GODBOUT, Jacques (1986), *Une histoire américaine*. Paris, Seuil.
- HÉBERT, Anne (1988), *Le premier Jardin*. Paris, Seuil.
- LARUE, Monique (1989), *Copies conformes*. Paris/Montréal, Denoël/Lacombe.
- MAILLET, Andrée (1989; 1e éd. 1965), *Les remparts de Québec*. Montréal, l'Haxagone.
- POULIN, Jacques (1987; 1e éd. 1967), *Mon cheval pour un royaume*. Montréal, Leméac (Poche Québec, 15).
- POULIN, Jacques (1994; 1e éd. 1970), *Le coeur de la baleine bleue*. Montréal, Bibliothèque québécoise.
- POULIN, Jacques (1984. Réédition Babel, 1998), *Volkswagen Blues*. Montréal, Québec/Amérique.
- PRATTE, Josette (1996), *Les Honorables*. Paris, Robert Laffont.

Studies

- BAAK, J.J. van (1983), *The Place of Space in Narration*. Amsterdam, Rodopi.
- BAKHTINE, Mikhaïl (1978; 1e éd. 1975), *Esthétique et théorie du roman*. Paris, Gallimard.
- BUREAU, Luc (1984), *Entre l'Éden et l'Utopie. Les fondements imaginaires de l'espace québécois*. Montréal, Québec/Amérique.
- DUPRÉ, Louise, Jaap LINTVELT et Janet M. PATERSON (red.) (2002), *Sexuation, espace, écriture. La littérature québécoise en transformation*. Québec, Éditions Nota bene.
- LANDOWSKI, Eric (1997), *Présences de l'autre. Essais de socio-sémiotique II*. Paris, Presses Universitaires de France.
- LEBEL, Jean-Marie (1997), *Le Vieux-Québec. Guide du promeneur*. Québec, Septentrion.
- LINTVELT, Jaap (1999), "L'espace identitaire de la ville de Québec dans le roman québécois depuis 1960". In: Lucie K. Morisset, Luc Noppen et Denis Saint-Jacques (red.), *Ville imaginaire, Ville identitaire. Échos de Québec*. Québec, Éditions Nota bene, p.295-316.
- LINTVELT, Jaap (2002), "Expériences féminines et masculines de l'espace dans la ville de Québec". In: Louise Dupré, Jaap Lintvelt et Janet M. Paterson (red.), *Sexuation, espace, écriture. La littérature québécoise en transformation*. Québec, Éditions Nota bene, p. 177-210.
- LINTVELT, Jaap et François PARÉ (red.) (2001), *Frontières flottantes / Shifting Boundaries. Lieu et espace dans les cultures francophones du Canada / Place and Space in the Francophone Cultures of Canada*. Amsterdam/New York, Rodopi.
- LOTMAN, Iouri (1973; 1e éd. 1970), *La structure du texte artistique*. Paris, Gallimard.
- MORENCY, Jean (1994), *Le Mythe américain dans les fictions d'Amérique. De Washington Irving à Jacques Poulin*. Québec, Nuit blanche éditeur.

- MORENCY, Jean, Jeanette den TOONDER et Jaap LINTVELT (red.), *Romans de la route et voyages identitaires*. Québec, Éditions Nota bene (ter perse).
- MORISSET, Lucie K. (1998), «La sémiogenèse de la forme urbaine, de l'image à la réalité: Haute-Ville/Basse-Ville, ou la diffamation du quartier Saint-Roch (Québec), 1690-1990». *Journal of the Society for the Study of Architecture in Canada/Journal de la Société pour l'étude de l'architecture au Canada*, 23, 1, p.14-22.
- MORISSET, Lucie K. (1999), «Créer l'identité par l'image. Sémiogenèse de la ville basse de Québec». In: Lucie K. Morisset, Luc Noppen et Denis Saint-Jacques (red.), *Ville imaginaire, Ville identitaire. Échos de Québec*. Québec, Éditions Nota bene, p.119-140.
- MORISSET, Lucie K., Luc NOPPEN et Denis SAINT-JACQUES (red.) (1999), *Ville imaginaire, Ville identitaire. Échos de Québec*. Québec, Éditions Nota bene.
- NOPPEN, Luc, Lucie K. MORISSET (1998), *Québec de roc et de pierres. La capitale en architecture*. Sainte-Foy/Québec, Éditions Multimondes / Commission de la capitale nationale du Québec.
- NOPPEN, Luc, Claude PAULETTE, Michel TREMBLAY (1979), *Québec. Trois siècles d'architecture*. Montréal, Libre Expression.
- OUELLET, Réal, Alain BEAULIEU et Mylène TREMBLAY (1997), «Identité québécoise, permanence et évolution». In: Laurier Turgeon, Jocelyn Létourneau, Khadyatoulah Fall (red.), Québec, Les Presses de l'Université Laval, p.62-98.
- TESSIER, Yves (2005, 6e éd. revue et corrigée), *Guide historique et touristique de Québec*. Québec, La Société historique de Québec, La Commission de la capitale nationale du Québec.
- VAN 'T LAND, Hilligje (1994), *La fonction idéologique de l'espace et de l'écriture dans les romans de Jacques Godbout*. Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen.
- VERHOEVEN, W.M., Jeanette den TOONDER, Hub. HERMANS (red.), *Crossing Cultures: Travel and the Frontiers of North-American Identity (Canada, USA, Mexico)*. Amsterdam/New York, Rodopi (te verschijnen).
- WEISGERBER, Jean (1978), *L'espace romanesque*. Lausanne, L'Âge d'homme.